

משאל העם המתוכנן ל-9 בינואר 2011 נועד להכריע אם מדינה חדשה תתווסף במרחב, לא פחות. דרום סודאן, העשירה בנפט ושמרבית תושביה נוצרים או עובדי אלילים, תחליט אם להינתק מהצפון המוסלמי ברובו, הדל בנפט והשוואף להחיל את חוק השריעה על כל המדינה. אמנם המחלוקות המאיימות על שלמותה של סודאן אינן נחלתה בלבד – לאופן בו העדות והשבטים במזרח התיכון מחלקים את רווחי הנפט ביניהם יש השפעה מהותית על המרחב כולו. אולם, חמור במיוחד הוא המצב בסודאן שעלול להידרדר, שוב, למלחמת אזרחים כאשר הצדדים מתחמשים מעל לראשם ומחפשים תמיכה של שחקנים חיצוניים, להם אינטרסים מהותיים בסודאן.

הפקת הנפט החלה אומנם רק בסוף שנות התשעים, אך הנוזל השחור משחק תפקיד חשוב בכלכלה הסודאנית, כאשר 95% מההכנסות מייצוא מגיעות מנפט (אלו נפגעות עקב המצב הביטחוני והסנקציות של המערב). על פי הערכות, קיימות בסודאן עתודות של 5 מיליארד חביות המרוכזות ברובן בדרום, אך יכולות הזיקוק וההובלה של הנפט נמצאות בצפון, בחרטום ובפורט סודאן. תשתיות רעועות ומלחמת האזרחים הארוכה ביותר ביבשת אפריקה, הביאו לכך שסודאן נזקקת לשיתוף פעולה מצד גורמים זרים, בעיקר מסין הצמאה לאנרגיה, אשר, למרות הביקורת כלפיה במערב, משקיעה בפיתוח שדות הנפט ומייבאת כמחצית מהנפט הסודאני. רווחי הנפט אמורים להתחלק בין חרטום לבין ג'ובה (בירת הדרום). אלא ששתי הממשלות מוציאות, לעיתים במקביל, רישיונות הפקה לאותם אזורים, מה שמביא מפעם לפעם להתלקחות אלימה.

ב-2005 הגיעו הצדדים להסכם לפיו הם יחלקו באופן שווה את רווחי הנפט והדרום יזכה באוטונומיה חלקית עד למשאל העם. בפועל הדרום מחזיק צבא ומוסדות פוליטיים ובנקאיים נפרדים גם אם מוגבלים. כעת על הפרק מעבר לעצמאות מלאה. אלא ששני הצדדים אינם מצליחים להסכים על התנאים לעריכת משאל העם. נקודות המחלוקת הן, בין היתר, האם תושבי הדרום הנמצאים בצפון יוכלו להצביע ומי מתושבי מחוז אבאיי (בו מרוכזת מרבית הנפט והיושב על הגבול בין הצפון לדרום) רשאי להצביע? מטבע הדברים למענה לשאלות, בראש ובראשונה לאיזו מדינה יצטרף מחוז אבאיי, יש השפעה מהותית על התוצאות. ישנו חשש כי אם משאל העם יידחה או שתוצאותיו לא יתקבלו על ידי הדרום, הוא יכריז על עצמאות באופן חד-צדדי. בשל התמיכה הגורפת להיפרדות בקרב תושבי הדרום, ההערכה היא שההיפרדות בלתי נמנעת. השאלה היא כיצד ובאיזה עיתוי היא תתבצע?

ישנו חשש בדרום, כי הצפון יכשיל את משאל העם, לפיכך ממשלת הדרום הודיעה כי כל דחייה או מניפולציה בתוצאות משאל העם תביא לעימות. מנגד, הכרזה חד-צדדית של הדרום על עצמאות עלולה לגרור תגובה צבאית של הצפון. ככלל, נראה כי התרחישים האפשריים שבהם הצדדים, לא מתנגשים צבאית, לאורך זמן, -- מועטים.

הנפט המופק בדרום מהווה 98% מהכנסות ממשלת הדרום ו-65% מהכנסות הממשלה בחרטום. לדרום אין חלופה אחרת, בטווח הנראה לעין, מאשר שינוע הנפט דרך שטח הצפון לים האדום. יתכן ותלות הדדית זו מנעה עימות רחב יותר, אך עד כה הגברת ההכנסות מנפט שימשה את הצדדים בעיקר לחימוש מאסיבי של צבאותיהם. בנוסף, ממשלת הדרום טוענת, כי חרטום מעלימה רווחי נפט המגיעים לה. ואכן לחרטום יש אינטרס לוודא כי הדרום יישאר אזור לא מפותח, חקלאי ברובו. מעבר לחוסר הרצון של הצפון לאבד את עתודות הנפט האדירות של הדרום, ישנו חשש שאם 10 מיליון תושבי הדרום יכריזו על עצמאות, אזורים אחרים, דוגמת דרום קורדוף העשירה גם היא בנפט, יבקשו גם הם להינתק מהמדינה הסודנית.

המשבר בסודאן ומיקומה הגיאוגרפי-אסטרטגי הפכו אותה לאטרקטיבית עבור שחקנים זרים. איראן איננה יוצאת דופן. היא מבקשת לחזק את אחיזתה בסודאן באמצעות השקעות כלכליות, השפעה תרבותית-אידיאולוגית וסיוע צבאי ובכך מסייעת בפועל לשרידות משטרו של אל-בשיר. בנוסף, איראן רואה בסודאן ערוץ מועדף להברחת אמצעי לחימה עבור חמאס, חזבאללה וארגונים אסלאמיים רדיקאליים במגרב. העיתונות הזרה אף ידעה לדווח כי ישראל הגבירה את הנוכחות שלה בזירת הים האדום, יירטה כמה שיירות נשק ואף הטביעה ספינה איראנית נושאת אמצעי לחימה – מה שעשוי להקשות על איראן להמשיך ולהשתמש בנתיב הברחות זה.

גם למצרים, הרגישה לכל פעילות שאיבה והטיה של מי הנילוס, יש אינטרס מהותי בנעשה בסודאן. המדינות אומנם משתפות פעולה במאבק נגד חלוקה מחדש של מימיו, אך לאחרונה הקפיאה סודאן את חברותה בארגון מדינות אגן הנילוס, מה שמחליש את העמדה המצרית מול יתר המדינות. אלה חלוקות גם בשאלת "משולש חלאיב", אזור לאורך הגבול ביניהן הנמצא במחלוקת מאז עצמאות סודאן ב-1956. מצרים גם האשימה לאורך השנים את חרטום במתן מחסה לגורמים אסלאמיים קיצוניים הנאבקים בשלטונו של הנשיא מבארק. בעבר קהיר הביעה תמיכה בדרום, אך למרות המחלוקות עם חרטום, קשה להאמין שהיא תיתן ידה לקריעת אדמה ערבית כלשהי.

הקהילה הבינלאומית לא נערכת להשלכות משאל העם והיא חלוקה בתמיכתה בדרום ובצפון. עליה להחליט האם היא מקיימת קשרים עם נשיא סודאן אל-באשיר ומה היא מוכנה לעשות (מחיקת חובות?) על מנת לפייס את הצפון? יש לזכור כי נגד אל-באשיר, שתפס את השלטון בהפיכה בעלת אופי אסלאמי ב-1989, תלויים ועומדים שני צווי מעצר מטעם בית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC), באשמה של פשעים נגד האנושות. זאת, בשל תמיכתו במיליציות הג'יג'ויד הערביות אשר רצחו מאות אלפי כפריים בדארפור. אגב, הקרבות בדארפור נמשכים כבשנים קודמות, גם אם לא באותו היקף, למרות הסכם הפסקת האש שנכנס לתוקפו ביוני 2010 בתיווך קטרי.

אם לא תינקט פעולה החלטית, גם מצדה של הליגה הערבית, שהוכיחה עד כה את אזלת ידה גם בטיפול בנושא זה, סודאן עלולה להידרדר שוב למלחמה עקובה מדם או למעשי טבח אתניים נוסח דארפור – לא רק בין הדרום לצפון, כי אם גם בין הקבוצות האתניות השונות בדרום החלוקות גם הן בשאלת הרווחים מהנפט, וההתמכרות בחלקן על ידי חרטום.

ישראל עשויה אומנם להרוויח מדינה שתקשור עמה קשרים דיפלומטיים (בכירים בממשלת גיובה השמיעו בשנה האחרונה נכונות לכך), לא עניין של מה בכך באזורנו, אך גם לסבול, לפחות בטווח הקצר, מהתגברות קצב ההסתננות דרך גבולותיה הפרוצים בדרום אם ידרדר המצב הביטחוני בסודאן.

אובמה מינה שליח מיוחד לסודאן, אך זנח את הדגש המוסרי שאפיין את התייחסותו לנושא במערכת הבחירות, לטובת פרגמטיזם ורצון להידברות, שנתפס, גם בחרטום, כחולשה. נראה, כי הממשל האמריקאי מעדיף להימנע מהפעלת לחץ, הוא מרמז על סיוע אפשרי ואף על הסרת סודאן מרשימת המדינות התומכות בטרור, אם חרטום תקבל את תוצאות משאל העם. זאת, למרות אופי המשטר והעומד בראשו.

מלחמת האזרחים שקטלה על פי הערכות מעל ל-2 מיליון בני אדם, והפכה מספר כפול מזה לפליטים לא הביאה את הקהילה הבינלאומית להשקיע תשומות מספקות בפתרון הסכסוך, כפי שעשתה במקומות אחרים. נותר לקוות, כי הרצון לשמר גישה למגזר האנגריה הסודאני (לאחרונה דווח על מציאת גז) תביא שחקנים שונים, שמעורבותם בסודאן מונעת בעיקר מאינטרסים חומריים, לסייע במציאת פתרון לסכסוך.